

6. Шумакова Н.Б. Обучение и развитие одаренных детей. – М.: Изд-во МПСИ ; Воронеж: Изд-во НПО «МОДЭК», 2004. – 336 с.
7. Щербанова Е.И. Психологическая диагностика одаренности школьников: проблемы, методы, результаты исследований и практики. – М.: Изд-во МПСИ ; Воронеж: Издательство НПО «МОДЭК», 2004. – 368 с.
8. Lubart T.I. & Lautrey J. Family environment and creativity / Paper presented at the XV Biennial Meetings of the ISSBD, Berne, 1998.
9. Sternberg R.J. The Nature of Creativity // Creativity Research Journal. – 2006. – Vol. 18. – N 1. – P. 87–98.
10. Torrance P. Torrance Test of Creative Thinking. Norms-Technical Manual: Ginn and Company (Xerox Corporation), 1974. – 79 p.

Очилова Манзура Арзикуловна,

Бухоро давлат университети, педагогика кафедраси катта ўқитувчиси,

ОИЛАДАГИ ИЖТИМОЙ НИЗОЛАРНИ ПЕДАГОГИК ЎРГАНИШ ВА УЛАРНИ БАРТАРАФ ЭТИШ

Аннотация: Ушбу мақолада оиладаги низоларни ўрганиш ва уларни ижтимоий тасаввурларни шакллантириш орқали бартараф этишининг педагогик-психологик хусусиятлари ҳақида сўз боради.

Калим сўлар: оила, тарбия, маънавият, ижтимоий тасаввур, стереотип, оилавий кадрият, ижтимоий рол.

Аннотация: В данной статье мы поговорим о педагогических и психологических особенностях изучения семейных конфликтов и их устранения путем формирования социальных представлений.

Ключевые слова: семья, воспитание, духовность, социальное воображение, стереотип, семейные ценности, социальная роль.

Abstract: In this article, we will talk about the pedagogical and psychological features of the study of family conflicts and their elimination by forming social representations.

Key words: family, upbringing, spirituality, social imagination, stereotype, family values, social role.

Мавзунинг долзарблиги: Бугунги кунда Ўзбекистон шароитида оилавий муаммолар ўзининг кўп қирралиги билан алоҳида хусусият касб этиб, жамият тараққиётини белгилашда, маънан баркамол, руҳан соғлом авлодни вояга етказиш жараёнида уларнинг ижобий ечими катта аҳамиятга эгадир. Агар ҳар бир оилани ташкил этувчилар ўз муаммоларини баҳамжихатлик билан, ўзаро келишув асосида ҳал қилсалар, оиладаги тинчлик кафолатланиб, унинг маънавий асослари мустаҳкам бўлади. Алоҳида таъкидлаш жоизки, оилада ота-оналар ва болалар ўртасидаги муносабатларида, фикрлар ва қарашларидаги пайдо бўладиган айрим келишмовчиликлар, қарама-қаршилиқлар, зиддиятларни уни ташкил этувчи шахслар ўзаро келишиб, муаммони конструктив тарзда ечишга қодир бўлсалар, оиладаги ижтимоий-психологик ҳамда маънавий муҳит ёш авлод онгида инсоний муносабатлар тўғрисида теран ва ижобий тасаввурлар шаклланишига имкон беради. Шу боис ҳам мамлакатимизда оила ва унинг тарбиявий имкониятлари кадрият сифатида юксакларга кўтарилди.

Шуни алоҳида таъкидлаш жоизки, оилавий муносабатлар ҳар доим ҳам бир текисда силлиқ, рисоладагидей кечавермайди. Уй-рўзгор юмушларини адо этиш, эр-хотинлик бурчлари, ота-онанинг фарзандлар олдидаги мажбуриятлари, фарзандларнинг катталар олдидаги ҳуқуқ ва бурчларини адо этиш жараёнида мураккаб роллараро муомала ва мулоқот жараёнлари кечадики, уларнинг деярли барчасида шахсий ва ижтимоий манфаатлар тўқнашади,

айрим ҳолатларда фикр ва қарашлардаги зиддиятлар, қарама-қаршиликлар, келишмовчиликлар, англашилмовчиликлар шахслараро низолар тарзида намоён бўлади.

Ўзбекистонда оила ва ундаги ўзаро муносабатлар алоҳида қадрият сифатида қаралиши ҳам бу борада юртимизгагина хос бўлган маълум қонуниятларнинг борлигини далиллайди. Шу боис ҳам, мавжуд муаммони худудий ва этнопсихологик хусусиятларни инобатга олган ҳолда ўрганиш зарур. Таъкидлаш жоизки, Шарқ мутафаккирлари Баҳовуддин Нақшбанди, Аҳмад Яссавий, Ат-Термизий, Ал-Бухорий, Бобараҳим Машраб, Абу Райҳон Беруний, Абу Носир Фаробий, Абу Али ибн Сино, Ал-Хоразмий, Бурҳониддин Марғилоний, Маҳмуд Қошғарий, Аҳмад Дониш, Юсуф Хос Хожиб, Абдулла Авлоний, Абдурауф Фитрат, ҳамда ҳозирги давр Ўзбекистон олимлари М.Г. Давлетшин, Ғ.Б. Шоумаров, В.М. Каримова, Э.Ғ. Ғозиев, Ш.Р. Баротов, Б.М. Умарова бошқаларнинг тадқиқотларида ҳам оила муаммоси, ундаги низоли ҳолатлар муносабатлар ҳамда барча оилавий муносабатлар фарзанд тарбиясига қай даражада таъсир этиши муаммоси маҳаллий шарт-шароитлар нуқтаи назаридан қисман ўрганилган.

Маълумки, оиланинг фарзандлар тарбиясидаги ўрни ва оилавий ўзаро муносабат оқибатлари масаласи психолог ҳамда педагог олимларнинг диққат марказида турган муаммолардан биридир. Бу муаммога бағишланган илмий изланишлар эса, асосан, ҳар бир миллат менталитети, ўша жамиятда устувор бўлган оилавий қадриятлар, урф-одатлар ва маросимлар доирасида турли тадқиқотларнинг предмети бўлиб келган. Зеро, оилада камол топаётган ёш авлод дунёқарашининг тўғри шаклланиши оила аъзолари ўртасида барқарор бўлган соғлом муносабатларнинг характериға боғлиқ. Бу эса, бола онгида ижобий ва салбий муносабатлар, низолар ҳамда уларнинг оқибатлари тўғрисидаги тасаввурлар шаклланишига замин бўлади.

Ижтимоий тасаввурлар доирасидаги оилавий низолар муаммосининг ўрганилиши жараёнида, асосан, эр-хотин (ота-она) ўртасидаги муносабатларни назарда тутиш мақсадга мувофиқ саналади. Чунки оила муҳити мувозанатини ота-она сақлаб туради. Оила борасидаги илмий изланишлардан яна шу нарса маълумки, оилавий низоларнинг асосий қисми эр-хотин ўртасидаги низолардан ташкил топади. Шунинг учун ҳам ижтимоий психология соҳасида эр-хотин ўртасидаги низолар, уларнинг келиб чиқиши ва ушбу оилада тарбияланаётган фарзандлар дунёқарашини, феъл-атвориға таъсири ҳамиша долзарб муаммолардан бири бўлиб келган. Шу боисдан бу муаммони ўрганиш учун қатор илмий тадқиқотлар олиб борилган ва уларнинг натижалари кенг китобхонлар оммасига ҳавола этилган.

Шахснинг оилавий низолар тўғрисидаги билимлари, унинг шахсий тажрибаси билан бевосита боғлиқ бўлиб, тасаввурлар тизимининг шаклланишиға ўз таъсирини ўтказидади. У ёки бу объект ёхуд ҳодиса ҳақида билимнинг йўқлиги тасаввурнинг ҳам йўқлигидан дарак беради. Шахсгача етиб келаётган маълумотлар ва улар асосида шаклланаётган билимлар аниқ ёки ноаниқ, тўғри ёки нотўғри бўлиб, бирор нарса ва ҳодисалар воситасида шаклланади ҳамда бу бевосита таъсир бўлгани учун ҳам тасаввурлар ана шунга мувофиқ тегишли зайлда пайдо бўлади.

Янги давр инглиз демократлари ва француз маърифатпарварларидан Д. Пристли, Ш. Монтескье, Д. Дидро, Ж. Руссо, Вольтерлар низоларни кўпроқ салбий жараён сифатида баҳолашган. Улардан ташқари, И. Кант, Т. Гобс, Гегель, Т. Мальтус, Ч. Дарвин, Г. Спенсер, У. Самнер, Л. Гумплович, Г. Зиммель, Р. Парк каби психолог, социолог, файласуф, иқтисодчи олимларнинг асарларида ҳам оилавий низолар тўғрисида бевосита жамият миқёсида, сиёсий жараёнлар доирасида ўрганилганлигини кўришимиз мумкин. Бу эса, ўз навбатида тадқиқот предметини аниқлаш ва умумий ҳулосалар чиқариш жараёнида муҳим манба бўлиб хизмат қилди.

XX асрнинг бошида Америкада ўтказилган қатор изланишлар асосида, бола ижтимоийлашуви жараёнида отанинг ўрниға хос бўлган қуйидаги умумий сифатлар қайд этилди:

1. Отасиз болалар сонининг ортиб бораётганлиги, оилада отанинг кам бўлиши;
2. Ота билан бола ўртасидаги мулоқотнинг онаникиға нисбатан сезиларли даражада камлиги;
3. Педагогик нуқтаи назардан оталарнинг билимсизлиги, малакасизлиги;
4. Болага, айниқса, кичик ёшлиларға ғамхўрлик қилиш малакаласининг оталарда камлиги ва унга бўлган совуққон муносабат, лаёқатсизлик.

Шундай қилиб, тадқиқот ишимиздаги оилавий низолар билан боғлиқ тасаввурларнинг шаклланишини тушунишимизда методологик асос бўлиб, Ғарб мамлакатларида, биринчи навбатда Франция ҳамда Россияда тақлиф этилган “ижтимоий тасаввурлар” ва “субъектив образлар” ҳақидаги назариялар хизмат қилиши мумкин. Ижтимоий тасаввурлар концепсиясининг Ғарбдаги асосчиси ҳисобланган S. Moscovici, унга қуйидагича таъриф берган эди: “Ижтимоий тасаввурлар бихевиористлар таърифлаган механик образ ҳам, ташқи ва ички муҳит ўртасида зиддият туғдирадиган нарса ҳам бўлмай, балки... фаол равишда объектив борлиқни ижтимоий-психологик тарзда қайта ўзлаштириш жараёни маҳсулидир”.

Франциялик мутахассисларининг яна бир ёрқин вакили J. Jodelet эса, ижтимоий тасаввурларга шундай таъриф беради: “Ижтимоий тасаввурлар қанчалик содда ёки мураккаб мазмунга эга бўлмасин, улар доимо одамнинг кундалик ҳаёт тарзини англаш ва ўзига хос тарзда баён этиш усулидир. Шунингдек, ижтимоий билимнинг маълум шакли сифатида индивидлар ёки гуруҳлар фаоллигини, уларнинг ўзларига қарашли, аҳамиятли бўлган вазиятлар, ҳодисалар, объектлар ва хабарларга нисбатан тутган мавқеини ҳамда муносабатини билдиради”.

Жадвал № 1.

Ижтимоий тасаввурлар тизимининг уч ўлчовли модели

№	Ўлчовлар	Вазифалар	Хусусиятлар	Ижтимоий-психологик натижа
I	<i>Маълумотлар даражаси</i>	Билиш; баён этиш; тушунтириш	Ижтимоий объект ҳақидаги билим-лар қандисиди – <i>миқдорий томон</i>	Маълумотлар тўп-ми: маълумот-лилик, имдонлик, билимлар, фикр, фикр ва тушунчалар
II	<i>Баҳолар тавсифи</i>	Тартибга солиш, қалаш (классификация); мослаштириш	Субъектив аҳамиятга эга бўлган объектга нисбатан ижобий ёки салбий муносабатнинг аниқланиши; “шахсий таънога” эга бўлган объектнинг ажратилиши – <i>сифатийлик томони</i>	Генерализация ҳамда индивидуализация натижасида аҳамиятли объектлар хусусида субъектив образларнинг пайдо бўлиши
III	<i>Ижтимоий установка</i>	Хулқ-атвор оқситадиси; ижтимоий қарашлар ҳосил қилиши	Ижтимоий объектга нисбатан ижобий ёки салбий хатти-ҳаракатларнинг амалга оширишга <i>айёргарлик ҳолати</i>	Вербал ёки амалий хатти-ҳаракат билан боғлиқ қарашлар; ижтимоий хулқ-атвор

Бундай уч ўлчовли модел бизнинг фикримизча, ижтимоий тасаввурларнинг динамик структурасига мос келади. Чунки, ижтимоий тасаввурлар, ҳаёт мобайнида ўзгариб турадиган динамик тузилмаларки, уларнинг шаклланиш ва ўзгариш механизмлари тасаввурлар эгасининг ижтимоий борлиқни қандай идрок қилишидан тортиб, шахсий маъно касб этган объектларнинг билимлар тизимида ўрнашиш, хулқ-атворда намоён бўлиш, шахсий тажрибага айланиши жараёнларида ҳам муҳим аҳамият касб этади. Мазкур муаллифлар моделининг муҳимлиги шундаки, бунда ижтимоий тасаввурларни ўлчаш учун маълумот, тасаввур майдони ва установкалар бир-биридан фарқланади. Чунки, тасаввурлар майдони, маълум образ ва маънавий хусусиятларга эга бўлган сифатий характеристикалар саналиб, у туб маънодаги эмпирик тадқиқотларда аниқланиши қийин бўлган катталиклардир.

Шунинг учун ҳам баҳолар характерини ўрганиш лозимлиги таъкидланиб, қабул қилинган маълумотлар асосида ўсмирнинг субъектив баҳолари (хоҳ салбий, хоҳ ижобий) ижтимоий установкаларга замин бўлишини эътироф этиш мумкин.

Фикримизча, ўсмирлардаги низолар тўғрисидаги ижтимоий тасаввурларнинг динамик табиатини таҳлил қилиш учун, уларнинг шаклланиш босқичларини қуйидагича ажратиш мақсадга мувофиқдир:

Идрок қилиш босқичи, унда онгда бевосита акс этадиган маълумотларнинг қабул қилиниши ва ўсмир (ўғил, қиз)лар учун аҳамиятлилиги нуқтаи назаридан сараланиши руй беради. Масалан, оилавий роллар тақсмоти ва унинг бажаралиши юзасидан ўсмир хатти-ҳаракатидаги оила “лидер”ига нисбатан англамаган интилиш.

Ассоциатив боғланишлар босқичи, бунда ондаги янги хабарлар эскилари билан солиштирилиб, ассоциатив ва маънавий боғланишлар ўрнатилади. Масалан, эрнинг ўз хотинига (ёки аксинча) нисбатан кўрсатадиган ҳар қандай салбий муносабати ўсмирни оиланинг идеал "лидер"га нисбатан позициясини ўзгартиришга мажбур қилади.

Юқоридаги икки босқич хусусиятларининг умумлаштирилиши – объект ҳақидаги тасавурларнинг генерализациясини келтириб чиқаради. Яъни, юзага келган оилавий низолар таъсирида ўсмир ота-онаси хусусидаги ижтимоий тасавурларини тубдан ислоҳ этади. Натижада, оилага доир ҳар бир маълумот ёки хабар дифференциал ҳолда ўсмир учун аҳамиятлилик даражасида ажратилади ва шу асосда маълум установакалар шаклида унинг хулқ-атвори йўналишини белгилайди.

Хулоса қилиб айтадиган бўлсак, низолар тўғрисидаги ижтимоий тасавурлар муаммосининг психология фанида ўрганилиши бизга яна бир қарра оилада бўладиган турли кўринишдаги низолар тўғрисидаги ижтимоий тасавурлар энг аввало, оила муҳитида ва ундаги ота-она ҳамда уларнинг ўз ота-оналик ролларига бўлган муносабатлар таъсирида шаклланишини исботлади.

Полванова Дилрабо Тагаймуратовна,

Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети педагогика ва психология кафедраси ўқитувчиси

ЁШЛАРНИНГ АХБОРОТ-ПСИХОЛОГИК ХАВФСИЗЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШ МАСАЛАЛАРИ ЖАНУБИЙ КОРЕЯ ТАЖРИБАСИДА

Аннотация: Ушбу мақолада ахборот-психологик хавфсизлигига реал таҳдид - кибербуллинг ходисасида ёшларнинг руҳий саломатлигини сақлаш муаммоси ёритилган. Кибербуллинг ходисасини олдини олиш борасида Жанубий Корея тажрибаси таҳлил қилинган. Халқаро ва жамоат ташкилотларининг кибербуллинг тадқиқотида оид материаллари ўрганилган. Кибербуллинг ходисасининг олдини олиш бўйича хулосалар чиқарилиб, тавсиялар берилган.

Калит сўзлар: психик саломатлик, буллинг, кибербуллинг, киберсталкинг, кибербуллинг иштирокчилари, таъқиб қилувчи, жабрланувчи, кузатувчилар.

Аннотация: В данной статье рассматривается проблема психического здоровья молодежи в условиях реальной угрозы информационно-психологической безопасности - явления кибербуллинга. Проанализирован опыт Южной Кореи по предотвращению кибербуллинга. Изучены результаты деятельности международных и общественных организаций в отношении кибербуллинга. Сделаны выводы и предложены рекомендации по профилактике кибербуллинга.

Ключевые слова: психическое здоровье, буллинг, кибербуллинг, киберсталкинг, участники кибербуллинга, преследователь, жертва, наблюдатели.

Annotation: This article discusses the real threat to information and psychological security - problem of keeping young people mentally healthy and stable in case of bullying and cyberbullying. The Korean experience in the prevention of cyberbullying was analyzed. Statistical results of public and international organizations on the research of cyberbullying were studied, conclusions and recommendations were made to prevent cyberbullying.

Key words: mental health, bullying, cyberbullying, cyberstalking, cyberbullying participants, stalker, victims, bystanders/observers.

Бугунги шиддатли, ахборотлар оқими кескин ортиб бораётган тезкор даврда, хусусан COVID-19 туфайли юзага келган пандемия даврида нафақат ёш авлод вакиллари, балки бутун жамоатчиликда руҳий саломатлик муаммоси ҳар қачонгидан ҳам муҳим. Айнан ёшларнинг ахборот психологик хавфсизлигини таъминлаш, кибербуллинг ходисасини олдини олиш масалалари ниҳоятда долзарб мавзулардан биридир. Кибербуллинг интернет тармоғида